

РОЗДІЛ II Теорія навчання

УДК 373.3.091.3:373.3.015.311

Надія Алendarь –
Східноєвропейський
національний університет імені
Лесі Українки
(м. Луцьк).

ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті висвітлено теоретичні аспекти особистісно орієнтованого навчання. Визначені вимоги до особистісно орієнтованих технологій та основні ознаки особистісно орієнтованого навчання, охарактеризовані умови ефективного впровадження особистісно орієнтованого підходу у навчально-виховний процес початкової школи.

Ключові слова: особистісно орієнтовані технології, особистісно орієнтоване навчання, особистісно-орієнтований підхід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розбудова національної системи освіти ставить перед сучасною школою завдання виховати освічену, духовно багату особистість. Шкільний освітній процес має бути зорієнтований не просто на здобуття знань, а на духовний розвиток особистості. Існує чимало педагогічних технологій, спрямованих на всебічний розвиток особистості, проте чи не найпопулярнішими є технології особистісно орієнтованого навчання. Особистісно орієнтовані технології навчання сприяють життєвому самовизначенню та становленню особистості. Особистісно орієнтоване навчання стало логічним продовженням одного з найважливіших дидактичних принципів – принципу врахування індивідуальних особливостей учнів. Головною ідеєю особистісно орієнтованого навчання є визнання дитини як неповторної, самобутньої та самоцінної людини із суб'єктивним досвідом, здібностями, інтересами, можливостями, орієнтаціями та поведінкою.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретико-методологічному обґрунтуванню особистісно орієнтованого навчання та впровадженню його у навчальний процес присвячені наукові праці І. Беха, Н. Бібік, П. Гальперина, В. Краєвського, Л. Занкова, О. Пометун, М. Скаткіна, А. Хуторського, І. Якіманської; теоретичні та методологічні основи особистісно діяльнісного підходу в психології викладено в працях Б. Ананьева, Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна.

Формулювання мети й завдань статті. Розкрити теоретичні аспекти особистісно орієнтованого навчання та визначити основні вимоги до особистісно орієнтованих технологій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Український дослідник І. Підласий зазначає, що у центрі уваги особистісно орієнтованої технології є учень, розвиток особистості якого становить основну мету. Показником навчання є не кількість та якість засвоєного, а прогрес особистості – розвиненість, розкріпачення власного Я, самопізнання, самовизначення, самостійність і незалежність думок тощо. Ця технологія не допускає примусу. Основний критерій навчання – задоволення запитів особистості, створення умов для самореалізації [8].

Зі свого боку О. Пехота стверджує: «Технологія особистісно орієнтованого освітнього процесу передбачає спеціальне конструювання навчального тексту, дидактичного матеріалу, методичних рекомендацій до його використання, типів

навчального діалогу, форм контролю за особистісним розвитком учня в ході навчально-пізнавальної діяльності. Тільки при реалізації принципу суб'єктності освіти можна говорити про особистісно орієнтовані технології» [4, с.36]. Дослідниця зазначає, що: «Розробка особистісного підходу – дуже складна теоретична і практична проблема. Її складність зумовлена, перш за все, тією обставиною, що особистість є чи не найскладнішим утворенням у світі і одночасно – суб'єктом перетворення цього світу і самого себе» [4, с. 28].

У свою чергу, І. Якиманська, розробляючи концепцію особистісно орієнтованої освіти, наполягає на уявленні про особистість як про мету та фактор освітнього досвіду під час навчання. Теоретичне призначення її концепції особистісно орієнтованого навчання полягає в розкритті природи та умов реалізації особистісно розвивальних функцій освітнього процесу. І. Якиманська розрізняє процеси навчання й учіння, розуміючи останнє як індивідуально значущу діяльність окремого суб'єкта, в якій реалізується його особистісний досвід. Дослідниця підкреслює, що учень не стає суб'єктом навчання, а є ним спочатку як носій суб'єктного досвіду, такого досвіду, який отримується дитиною поза навчальним процесом, самостійно. Роль же навчання полягає в тому, щоб, виявивши особливості суб'єктного досвіду, створити умови для розкриття й розвитку його індивідуальних пізнавальних можливостей. Основною формою навчання в концепції виступає особистісно орієнтований урок, у побудові якого необхідним є: використання різноманітних форм і методів організації навчальної діяльності, яка сприяє розкриттю суб'єктного досвіду учня; спонукання учнів до невимушеної активності, виконання завдань різними способами без боязні помилки; оцінка діяльності учня за процесом його досягнення; заохочення учнів до аналізу способів роботи інших учнів в ході уроку, до вибору й освоєння найраціональніших; створення педагогічних ситуацій спілкування, які дозволять кожному проявити ініціативу, самостійність, вибірковість у способах роботи [3].

І. Якиманська виокремлює три моделі особистісно орієнтованої педагогіки:

– соціально-педагогічну, в якій педагогічна діяльність орієнтується на виховання особистості з попередньо заданими якостями – носія масової культури;

– предметно-дидактичну – педагогіка пов'язана з предметною диференціацією, яка забезпечує індивідуальний підхід у навчанні. Технологія предметної диференціації будується на урахуванні складності та обсягу навчального матеріалу (завдання підвищеної та пониженої складності);

– психологічна модель – характеризується особистісно орієнтованою педагогікою, яка визнає відмінності в пізнавальних здібностях учнів, які в реальному освітньому процесі проявляються в здібності до навчання (індивідуальна здібність до засвоєння знань). При цьому метою освітнього процесу є корекція здібності до навчання як пізнавальної здібності [9].

Так, в «Українському педагогічному словнику» за редакцією С. Гончаренко особистісний підхід визначається як послідовне ставлення педагога до вихованця як до особистості, як до свідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як суб'єкта виховної взаємодії [1]. Згідно із думкою вченого, особистісний підхід передбачає допомогу вихованцеві в усвідомленні себе особистістю, у виявленні, розкритті його можливостей, становленні самосвідомості, у здійсненні особистісно важливих і суспільно прийнятих самовизначень, самореалізації, самоутвердження.

Особистісно орієнтоване навчання, на думку С. Сисоєвої, має враховувати суб'єктивний досвід, який є основою організації індивідуального і диференційованого навчання, тобто створює умови для реального врахування індивідуального темпу засвоєння матеріалу; впровадження особистісно орієнтованого навчання передбачає таку професійну підготовку педагога, яка включає фундаментальну підготовку з відповідного предмета, ґрунтовну психолого-педагогічну підготовку, спрямовану на формування умінь

щодо особистісно орієнтованого навчального процесу, формування гуманістичного мислення, здатності до суб'єктної взаємодії у педагогічному процесі [6].

За С. Сисоєвою, виявлення особливостей творчого розвитку особистості дозволяє сформулювати основні принципи педагогічної творчості вчителя, реалізація яких сприяє особистісній орієнтації суб'єкт-суб'єктної взаємодії у системі «вчитель-учень», розвитку творчих можливостей учня та підвищенню рівня творчої педагогічної діяльності вчителя.

– Принцип суб'єктності. Навчання здійснюється переважно у діалогічних формах комунікативної взаємодії з учнем.

– Принцип діагностики передбачає побудову і корекцію навчально-виховного процесу на основі психолого-педагогічних діагностичних досліджень, а саме оцінювання рівнів розвитку творчих можливостей учнів і учнівських колективів, з якими вчитель вступає у взаємодію.

– Принцип оптимальності. Оптимальною творчою педагогічною взаємодією вчителя і учня вважаємо таку, яка забезпечує не тільки успішне засвоєння знань, умінь і навичок, а позитивну динаміку розвитку творчих можливостей учнів у конкретних умовах педагогічної праці вчителя. Принцип оптимальності передбачає роботу вчителя з відбору таких дидактичних засобів, які відповідають рівню розвитку творчих можливостей більшості учнів, ураховують рівень розвитку творчих можливостей меншості, а тому сприяють розвитку творчих можливостей усіх.

– Принцип взаємозалежності відображає взаємообумовленість творчого особистісного розвитку суб'єктів взаємодії в системі «вчитель-учень». Відбиває взаємозалежність і взаємообумовленість творчої педагогічної праці вчителя і творчої навчальної діяльності учнів. Дотримання принципу взаємозалежності потребує дослідження і визначення рівня творчої педагогічної діяльності вчителя і співвіднесення його з рівнем розвитку творчих можливостей учнівського колективу, з яким вчитель вступає у взаємодію.

– Принцип фасилітації передбачає розуміння формування творчої особистості учня у навчально-виховному процесі як процес полегшення, сприяння творчій навчальній діяльності учня, стимулювання його творчої активності. Це пов'язане з необхідністю створення на уроці і в позаурочній діяльності учнів творчої атмосфери (співдружності, співтворчості, співробітництва), яка б сприяла розвитку мотивів творчої діяльності, надихала учнів на творчість.

– Принцип креативності відображає необхідність виявлення можливостей змісту навчального матеріалу для посилення його орієнтації на формування творчої особистості учня. При плануванні та організації взаємодії вчителя і учня в процесі навчання зміст навчального матеріалу повинен максимально використовуватися для розвитку мотивів, характерологічних особливостей, творчих умінь і психічних процесів, які мають провідне значення для творчої діяльності і забезпечувати насамперед розвиток дивергентного мислення, умінь генерувати нові ідеї, знаходити нетрадиційні шляхи вирішення проблемних завдань. Реалізація принципу в практичній діяльності сприяє аналізу змісту навчального матеріалу з метою його креативного посилення, застосування навчальних і навчально-творчих задач, методів і прийомів стимулювання творчої активності учнів, використання завдань психологічної діагностики для розвитку творчих здібностей особистості.

– Принцип доповнення передбачає посилення розвитку творчих можливостей учнів за рахунок реалізації додаткового змісту в організаційних формах навчально-пізнавальної діяльності в позаурочний час. У практичній діяльності реалізація принципу означає введення у шкільний компонент навчального плану таких додаткових курсів, які б компенсували прогалини у розвитку творчих умінь і психічних процесів, що сприяють успішній творчій діяльності людини і на розвиток яких об'єктивно не вистачає часу в процесі виконання державного компонента навчального плану.

– Принцип варіативності виражає необхідність подолання одноманітності змісту, форм, методів навчання. Різноманітність – одна із умов життя. Для ефективності взаємодії в системі «вчитель-учень» принцип варіативності має регулятивне значення, визначає мету та стратегію проектування педагогічної взаємодії.

– Принцип самоорганізації відображає особливості управління процесом формування творчої особистості учня, які зумовлені особливостями управління нелінійними системами і орієнтують вчителя на внутрішній вплив, на узгодження розвитку учнів із власними тенденціями розвитку, а також на необхідність «збуджувати» та ініціювати творчу активність, при цьому управління повинно бути непомітним, мінімальним у своєму зовнішньому впливі і здійснюватися опосередкованими методами. Саме в цьому випадку можна говорити не про управління, а про процеси самоуправління [2, с. 11-15].

Аналіз психолого-педагогічної літератури, дав змогу визначити такі основні ознаки особистісно орієнтованої навчально-виховної моделі:

- дитина виступає суб'єктом пізнання і спілкування;
- мета – розвиток особистості школяра з урахуванням його можливостей і схильностей;
- педагог ставиться до дитини як вищої цінності;
- стратегія поведінки педагога полягає у створенні таких ситуацій, які сприяють максимальному розкриттю можливостей індивідуального зростання школяра, стимулюють його внутрішні сили до творчого саморозвитку і самовдосконалення;
- кожен вихованець бачить індивідуальність у собі та в інших, має власну гідність та поважає гідність інших;
- співпраця вчителя і учнів базується за типом «дорослий-дорослий» (рівноправні позиції: учень отримує можливість виявляти самостійність мислення, незалежність, здатність до вибору тощо) [7, с. 25-26].

Впровадження особистісно орієнтованого підходу у навчально-виховний процес школи ефективно здійснюється за таких умов:

- у кожному учневі вчитель бачить неповторну індивідуальність;
- педагог спирається на емоційну сферу дитини, розвиває її гуманістичні почуття;
- учитель вводить учнів у різноманітні педагогічні ситуації особистісного вибору, співпереживання гарантованого успіху, спланованої довіри, творчості;
- здійснюється особистий контакт учня з учителем, утвердження людської гідності;
- забезпечується звернення дитини на саму себе (самопізнання, осмислення своїх бажань, прогнозування наслідків своїх дій і вчинків, узгодження цілей діяльності із засобами їх досягнення);
- культивуються діалогічні форми педагогічної взаємодії вчителя з учнями як домінуючого виду навчально-виховного спілкування (обмін думками);
- забезпечується орієнтація на виявлення власних моделей учіння школяра, тобто найбільш ефективних для нього способів пізнання дійсності;
- вихованцеві надається можливість свободи вибору того виду діяльності, де він може реалізувати себе як індивідуальність (виявити свої інтереси, потреби, здібності);
- педагог розвиває у себе вміння співпереживати учневі, виявляти доброзичливість, ставити себе на місце учня, заглиблюватись у свій психічний світ, в особливості своєї індивідуальності, спілкування з учнем, вміння встановлювати паритетну позицію з учнем [5, с. 414-416].

Отже, особистісно зорієнтовані педагогічні технології описують процес спільної діяльності вчителя й учнів, який забезпечує умови для розвитку і саморозвитку особистості з метою досягнення визначеного результату навчання та виховання. Застосування таких технологій у професійній діяльності допоможе вчителю початкових класів ефективніше розв'язувати педагогічні задачі, зробить навчання й виховання більш прогнозованими й керованими процесами.

Науковцями та педагогами-практиками сформульовано головні вимоги до особистісно зорієнтованих технологій:

– навчальний матеріал повинен забезпечувати виявлення змісту суб'єктного досвіду учня, включаючи досвід його попереднього навчання;

– виклад знань у підручнику (вчителем) повинен бути спрямований не тільки на розширення їх обсягу, структурування, інтегрування, узагальнення предметного змісту, а також на постійне перетворення набутого суб'єктного досвіду кожного учня;

– у процесі навчання необхідне постійне узгодження суб'єктного досвіду учнів із науковим змістом здобутих знань;

– активне стимулювання учня до самоцінної освітньої діяльності, зміст і форми якої повинні забезпечувати учневі можливість самоосвіти, саморозвитку, самовираження в ході оволодіння знаннями;

– конструювання та організація навчального матеріалу, який дає змогу учневі вибрати його зміст, вид і форму при виконанні завдань, розв'язуванні задач тощо;

– виявлення та оцінка способів навчальної роботи, якими користується учень самостійно, стійко, продуктивно;

– необхідно забезпечувати контроль і оцінку не тільки результату, а й головним чином процесу учіння;

– освітній процес повинен забезпечувати побудову, реалізацію, рефлексію, оцінку учня як суб'єкта своєї діяльності [7, с. 29].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, особистісно орієнтовані технології ставлять в центрі усієї шкільної освітньої системи особистість дитини. Впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання у навчально-виховний процес початкової школи надає можливість кожному учневі реалізувати себе в пізнавальній та навчальній діяльності, стимулює молодших школярів для самопізнання, самовиховання та самовдосконалення. Школярі мають можливість пізнати себе зсередини і ззовні, порівняти себе з іншими учнями, оцінити свої вчинки та поведінку, навчитись сприймати себе та інших в цілому, а не за окремими рисами характеру, розкрити свої творчі сили та індивідуальність.

Джерела та література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 258 с.

2. Гриньова М. Особистісно орієнтована технологія навчання та виховання // Інтернет-методрада як інструмент відкритого ефективного співробітництва з проблем методики викладання у ВНЗ I-II рівнів акредитації, Травень, 2015 [Електронний ресурс] / Марина Гриньова // 2014. – С. 11-15. – Режим доступу: <http://acup.poltava.ua/wp-content/uploads/2015/03/GrinovaM.pdf>

3. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : [навч.-метод. посіб.] / В. Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

4. Пехота О. М. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська; за ред. О. М. Пехоти. – К. : Вид-во А,С,К, 2003. – 255 с.

5. Психологія і педагогіка життєтворчості / за ред. Л. В. Сохань, І. Г. Єрмакова, В. О. Тихоновича. – К. : ІЗМН, 1996. – 792 с.

6. Сисоєва С. О. Особистісно орієнтовані технології: сутність, специфіка, вимоги до проектування. Професійна освіта: педагогіка і психологія / С. О. Сисоєва. – К., 2003. – С. 159-160.

7. Федорчук Е. І. Сучасні педагогічні технології : [навч.-метод. посіб.] / Е. І. Федорчук. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2006. – 212 с.

8. Чепіль М. М. Педагогічні технології : навч. посіб. / М. М. Чепіль, Н. З. Дудник. – К. : Академвидав, 2012. – 224 с.

9. Якиманська І. С. Розробка технологія особисто орієнтованого навчання [Текст] / І. С. Якиманська // *Вопросы психологии*. – 1995. – № 2.

References

1. Goncharenko S. U. *Ukrayins'kyj pedagogichnyj slovnyk* / S. U. Goncharenko. – К. : Lybid', 1997. – 258 s.
2. Grynova M. Osobystisno oriyentovana tehnologiya navchannya ta vyhovannya // *Internet-metodrada yak instrument vidkrytogo efektyvnogo spivrobitnychtva z problem metodyky vykladannya u VNZ I-II rivniv akredytaciyi*, Traven', 2015 [Elektronnyj resurs] / Maryna Grynova // 2014. – S. 11-15. – Rezhym dostupu: <http://acup.poltava.ua/wp-content/uploads/2015/03/GrinovaM.pdf>
3. Ortyns'kyj V. L. *Pedagogika vyshhoji shkoly* : [navch.–metod. posib.] / V. L. Ortyns'kyj. – К. : Centr uchbovoyi literatury, 2009. – 472 s.
4. Pyexota O. M. *Osvitni tehnologiyi: navch.–metod. posib.* / O. M. Pyexota, A. Z. Kiktenko, O. M. Lyubarska; za red. O. M. Pyexoty. – К. : Vy'd-vo A,S,K, 2003. – 255 s.
5. *Psy'xologiya i pedagogika zhytvyetvorchosti* / za red. L. V. Soxan, I. G. Yermakova, V. O. Tyxonovy'cha. – К. : IZMN, 1996. – 792 s.
6. Sysoyeva S. O. *Osobystisno oriyentovani tehnologiyi: sutnist', specyfika, vymogy do proektuvannya. Profesijna osvita: pedagogika i psy'xologiya* / S. O. Sysoyeva. – К., 2003. – S. 159-160.
7. Fedorchuk E. I. *Suchasni pedagogichni tehnologiyi* : [navch.–metod. posib.] / E. I. Fedorchuk. – Kam'yanecz'-Podil's'kyj : Abetka, 2006. – 212 s.
8. Chepil M. M. *Pedagogichni tehnologiyi* : navch. posib. / M. M. Chepil, N. Z. Dudnyk. – К. : Akademvy'dav, 2012. – 224 s.
9. Yakymanska Y. S. *Razrobotka tehnologya lychnostno oryentyrovannogo obucheny'a* [Tekst] / Y. S. Yakymanska // *Voprosy psy'xology*. – 1995. – # 2.

Надежда Алendarь. Личностно ориентированные технологии обучения младших школьников. Личностно ориентированные технологии ставят сегодня в центре всей школьной образовательной системы личность ребенка. Внедрение личностно ориентированных технологий обучения в учебно-воспитательный процесс начальной школы обеспечивает личностный подход к каждому ребенку, создает условия для творческого проявления его индивидуальности.

Целью статьи является раскрытие теоретических аспектов личностно ориентированного обучения. В статье определены требования к личностно ориентированным технологиям и основные признаки личностно ориентированного обучения. Проанализированы условия эффективного внедрения личностно ориентированного подхода в учебно-воспитательный процесс начальной школы.

Ключевые слова: личностно ориентированные технологии, личностно ориентированное обучение, личностно-ориентированный подход.

Nadiya Alendar'. Personally oriented training technology of younger students. Today Personally oriented technology puts child's personality at the center of all school educational system. The article's aim is opening of the theoretical aspects of personality-oriented education. The article defines the requirements for personally oriented technology and basic features of personally oriented training. Characterized conditions for effective implementation personality oriented approach in the educational process of primary school.

Implementation of personally oriented training technologies in the educational process of elementary school provides a personal approach to each child, creates conditions for creative manifestation of personality, allows each student to realize themselves in educational and training activities, encourages primary school children for self-knowledge, self-education and self-perfection.

Keywords: Personally oriented technology, personally oriented training, personally oriented approach.